

Történészsors Közép-Európában*

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2023.3.10>

A szerző egy különlegesen érdekes korszakot és személyiséget választott munkája színterének és hősének: a második világháborút követő fél évszázad magyar történetírásának egyik legjellegzetesebb egyéniségét s az ő élete és munkássága révén a magyar kultúrtörténet izgalmas epizódját. Hanák Péteren keresztül egy egész korszakot mutat be, annak különleges kihívásaival és vad fordulataival, embert próbáló és torzító körülményeivel.

Hatalmas vállalkozás. Három-négy történészgeneráció jelenik meg a könyv lapjain, s közülük sokakat bemutat és jellemez a szerző. Azonnal hozzá kell tenni: mindig lényegre törően és találon. Mint történész is megdöbbentem, milyen hatalmas dokumentumtömeget dolgozott fel Csunderlik Péter: Hanák kiterjedt levelezését, interjúkat, számos történész munkáit, mindent, ami fellelhető volt; szinte nem hagyott követ, amit ne fordított volna meg. Mint a vizsgált kor tanúja, aki a könyv szereplői közül egyeseket különlegesen, de úgyszólván mindenkit elég jól ismert, aki maga is a tárgyalt téma szereplője volt, megvallom, ámulok a teljesítményen.

Hanák Péter személye kiváló téma, hiszen egy fura, érdekes, fordulatokkal, kihívásokkal és veszedelmekkel teli kornak a megtestesítője. Érettségi után, a zsidótörvények következtében, mivel egyetemre már nem mehetett, 1939 és 1942 között a Csepeli

* CSUNDERLIK Péter: *Egy különleges közép-európai történész. Hanák Péter pályaképe (1921–1997)*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2023. 316 p.

Vasmű esztergályosa lett. Ezt követően munkaszolgálatra hívták be, ahonnan 1944-ben átszökött a szovjet hadsereg által elfoglalt Ungvárra. A háború után beiratkozott az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, ahol történeésznek képezte magát, és 1948-ban tanári diplomát nyert. Innen, mintha simán indult volna szakmai pályája, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében kezdett dolgozni, majd 1953-ban az egyetem történelem tanszékének docense lett.

Mint maga ez a korszak, Hanák Péter is ugyanolyan radikális változásokon ment át. Pályája elején a rákosista diktatúra kiméretlen politikája mögé sorakozott fel, nem túlzás azt állítani, hogy a magyar történettudomány sztálinizálását irányító Andics Erzsébet szárnysegéde lett. Szégyenletes „tisztogatásokat” hajtott végre, a megelőző korszak kiemelkedő történészeit fosztva meg állásuktól a budapesti bölcsészkaron és az Akadémia Történettudományi Intézetében. Majd később hátat fordított ennek a korszaknak, és 1956-tól szembefordult vele. Ezért azután 1957-ben egyetemi állásából is elbocsátották. Szerencséjére a Történettudományi Intézet menedéket nyújtott neki, ahol 1964 után már osztályvezetői kinevezést nyerhetett. Itt folytatta munkáját egészen 1991-ig. Mindennek leírása, Hanák Péter személyének és karakterének bemutatása Csunderlik Péter könyvének legbravúrosabb teljesítménye. A végjáték már rövid: Hanák ezt követően 1997-ben bekövetkező haláláig jelentős szerepet vállalt a Soros György által alapított Central European University (CEU) létrehozásában. Ő teremtette meg és vezette a CEU Történeti Tanszékét. Az Orbán-érában az ő neve is felkerült tehát a „Sorosbérencek” listájára. Az államszocializmus éveiben egyaránt minősítették szélsőbalosnak és jobboldalinak. Ezzel nem állt egyedül, de ami megkülönböztette őt, az különleges tehetsége. Hanák sziporkázó előadó, kiváló vitapartner és ragyogóan író történész volt. Nagy tehetsége azonban közel sem produkálta azt a szakmai életművet, amire képességei determinálták volna. Életművének nagy részét elbeszélgette, elvitáztatta, de nem vetette papírra. Megdöbbenően kevés könyve jelent meg. 1955-ben az osztrák-magyar dualista rendszer válságáról írt, majd 1964-ben felesé-

gével együtt a magyar pamutipar történetét dolgozta fel. 1978-ban az ő főszerkesztésében készült el a *Magyarország története 1890–1918* című kötet. Igazi műfaja azonban nem a türelmet és az ügynevezett „Sitzfleisch”-t követelő monográfia, hanem a rövidebb lélegzetű tanulmány volt. Ezekben bravúros teljesítményeket ért el. Kultúrtörténeti munkáiból foglalt csokorba néhányat *A Kert és a Műhely* (1988) című kötete. Életművének középpontjában a Habsburg Monarchia és Közép-Európa történelmi problémái álltak. Ennek keretében jelentős szerepet játszott az 1867-es kiegyezés és az ügynevezett dualista fél évszázad pozitív újraértékelésében és a magyar történetírás modernizációjában. Ennek bemutatása során Csunderlik Péter a korabeli magyar történetírás elemzésére is vállalkozik, bemutatva azt a folyamatot, amelynek révén az elemelkedett a sztálinista vulgarizációk ötvenes években elért mélypontjáról.

A teljesítmények hiányai és talán még inkább politikai fordulatok egyaránt közrejátszottak abban, hogy Hanák Péter szakmai elismerése elmaradt tudományos érdemeitől, és megkétszerezte, hiszen csak 1990-ben választották az Akadémia levelező tagjává és két évvel halála előtt rendes taggá. Ellentmondásokkal teli élete mintegy szimbolizálta a kort, amelyben élt.

Csunderlik Péter szokatlan történezséletrajza érdemi hozzájárulás a magyarországi államszocializmus kultúrtörténetéhez, mivel nagyon igaz, amit Varga László, a Fővárosi Levéltár egykori főigazgatója mondott: ha valaki „egyszer meg akarja fejteni, hogy mi történt velünk itt, a Kárpát-medencében az 1940 és 1990 közötti fél évszázadban, akkor elsőként Hanákot kell megfejtenie” (7.). Megtörtént. Mégpedig kiváló színvonalon.

Berend T. Iván